

پیکار سواد آموزی و آموزش مداوم در ایران از طریق همکاری با کتابخانه‌های عمومی

زهره میرحسینی

عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد

جنبه نمایشی داشت. طبق سرشماری عمومی سال ۱۳۵۵ نسبت بی سوادی بدین شرح است:

جمعیت ۶ سال به بالا در کل کشور ۰/۵۲/۲

جمعیت ۷ تا ۱۴ سال ۰/۲۶

جمعیت ۱۵ تا ۴۹ سال ۰/۵۷

نرخ بیسوادی در مناطق روستایی ۰/۷۰

نرخ بیسوادی در میان زنان روستایی ۳۰/۸۳

پس از پیروزی انقلاب اسلامی در تاریخ ۷ دی ماه ۱۳۵۸

مکتب اسلام در پانزده قرن پیش به آموزش مداوم توجه داشته و کسب دانش را بر هر مرد و زن مسلمان واجب دانسته است. اولین آیه‌ای که بر حضرت محمد (ص) نازل شد با کلمه «بخوان» آغاز گردید: «بخوان به نام پروردگارت که آفریننده عالم است... آن خدایی که بشر را علم نوشتن به قلم آموخت.»^۱

در دوره رژیم پهلوی اولین بار در سال ۱۳۱۵ اقدام رسمی برای سوادآموزی بزرگسالان یا تصویب نظامنامه تعلیمات اکابر صورت گرفت.^۲ ولی حرکت سوادآموزی بسیار کند بود و بیشتر

امام خمینی بنیانگذار و رهبر انقلاب، فرمانی مبنی بر مبارزه با بی سوادی صادر کردند. قسمتی از متن پیام ایشان چنین است: «من از ملت عزیز امید دارم که با همت والای خود، بدون فوت وقت، ایران را به صورت مدرسه‌ای درآورند و در هر شب و روز و در اوقات بیکاری یکی دو ساعت صرف این عمل شریف نمایند.»^۴ به این ترتیب نهضت سوادآموزی تشکیل گردید که تا سال ۱۳۶۳ به صورت شورایی اداره می‌شد.

پس از تشکیل مجلس شورای اسلامی و بررسی مجدد اساسنامه نهضت، تغییراتی در شکل اداره آن داده شد. به این ترتیب که نظام شورایی به نظام مدیریتی تغییر یافت و از شکل نهادی مستقل تبدیل به یکی از معاونت‌های وزارت آموزش و پرورش شد. در نتیجه، سرپرست نهضت در عین حال معاون وزیر هم به حساب آمد.^۵

با فعالیتهای نهضت «طبق سرشماری عمومی سال ۱۳۶۵ درصد با سوادی به ۶۱/۸ درصد رسیده است در نقاط روستایی نرخ با سوادی ۴۸/۸ درصد و در نقاط شهری نرخ با سوادی ۷۳/۱ درصد است.»^۶

در روزنامه اطلاعات (دوشنبه ۱۴ تیرماه ۷۲) رشد با سوادی، به گفته قائم مقام نهضت سوادآموزی به ۷۵ درصد رسیده است و طرح ایران موفق به دریافت جایزه نوما از بخش فرهنگی یونسکو شده است.

«طرحهای موفق نهضت عبارتند از: طرح سوادآموزی کارکنان دولت (کارخانجات)، طرح سوادآموزی نیروهای مسلح، طرح سوادآموزی زندانیان و طرح کودکان لازم‌التعلیم در نقاطی که آموزش رسمی حضور ندارد، برای افراد ۶ تا ۱۷ ساله.»^۷ طبق اسناد و مدارک تاریخ آموزش و پرورش در ایران نخستین بار در آبان ۱۲۹۰ شمسی مجلس شورای ملی قانون تعلیمات اجباری را تصویب کرد. در سال ۱۲۹۴ نظارت دولت در امر آموزش و پرورش به صورت یک اصل متمم قانون اساسی مطرح شد و از این تاریخ سازمانهای آموزشی در ایران شکل منظم و متمرکز به خود

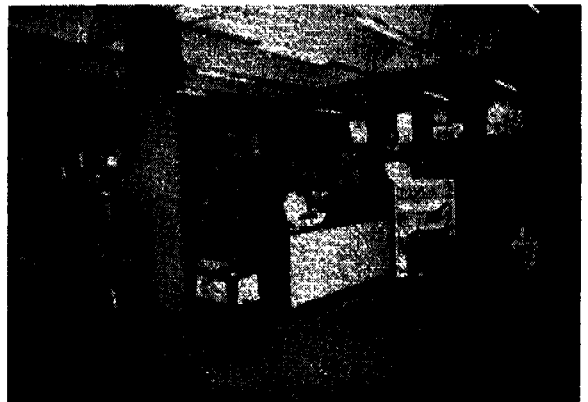
● رشد جمعیت و عدم توجه به نقاط دور افتاده و مسائل مادی و غیره باعث شده است گروهی از کودکان از تحصیل محروم بمانند.

گرفتند.^۸ با این حال، رشد جمعیت و عدم توجه به نقاط دور افتاده و مسائل مادی و غیره باعث شده است گروهی از کودکان از تحصیل محروم بمانند.

مدیریت آموزش مداوم

از سال ۱۳۶۸ واحدی برای برنامه‌های فوق سوادآموزی در نهضت ایجاد شد. هدف این واحد در مرحله اول به کار بستن تمهیداتی برای تثبیت سواد و پیشگیری از رجعت به بی سوادی است. برای رسیدن به این هدف برنامه‌های آموزش حضوری شامل آموزش رسمی بزرگسالان با مشارکت نهضت و آموزش و پرورش و دوره‌های کارآموزی و بازآموزی، و برنامه‌های آموزش غیرحضوری شامل روش مکتب‌های و روش رسانه‌ای را مدنظر قرار داده است. از دی ماه ۱۳۶۸ اقدام به انتشار صفحه‌ای به نام «نوسواد» در روزنامه کثیرالانتشار اطلاعات در پنجشنبه هر هفته کرده است. از سال ۱۳۷۱ نیز اقدام به انتشار مجله‌ای به نام «نوسوادان» کرده است. تیراژ این مجله ۱۰۰/۰۰۰ نسخه در هر شماره است و به افرادی که در کلاسها ثبت نام کرده و یا دوره‌های سوادآموزی را گذرانیده‌اند داده می‌شود. همزمان، انتشار مجموعه کتابهای «حقیقتی برای زندگی» که ترجمه فارسی جزوات یوتیسف است آغاز گردید. تاکنون دو کتاب ساده‌نویسی شده درباره بارداری و شیر مادر منتشر شده است. این واحد دارای بخش ارزیابی و تحقیقات است و با همکاری دانشگاهها تحقیقاتی انجام داده است، که پروژه بررسی نیازهای آموزشی نوسوادان در ایران و ارزیابی فعالیتهای نهضت از آن جمله است. در بررسی‌های انجام شده عواملی که بیشترین رابطه را با میزان کاهش رجعت به بیسوادی دارند عبارتند از:

۱. خواندن کتاب غیر درسی؛
۲. خواندن و نوشتن نامه؛
۳. محتوای کتب درسی؛
۴. کیفیت سواد آموخته شده به بی سوادان.^۹

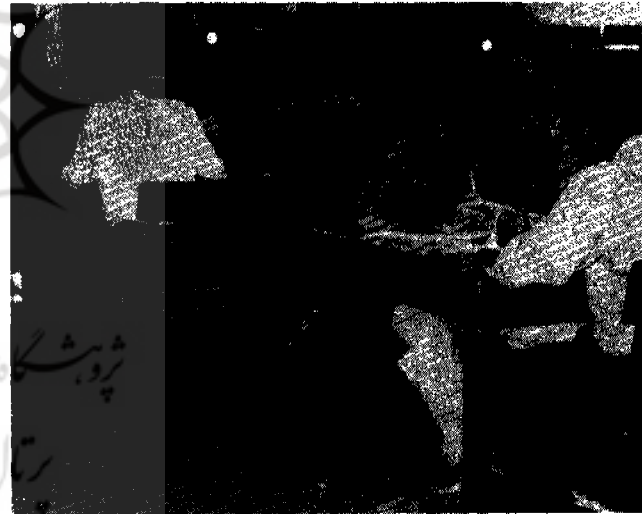

در راستای کوشش‌های آموزش مداوم، اخیراً کارگاه‌هایی متشکل از ۶ گروه بهداشت، کنترل جمعیت، اقتصاد خانواده، کشاورزی، ایمنی و مسائل زنان با شرکت کارشناسان و صاحب‌نظرانی از وزارت کشاورزی، کار و امور اجتماعی، دانشگاه تهران و نهضت سوادآموزی از تاریخ ۲۹ خرداد تا اول تیر ۱۳۷۲ تشکیل گردید. در این کارگاه‌ها جزوات کمک درسی، راهنمای تدریس و پوستر برای هر گروه تهیه شده است.^{۱۰}

برای تهیه مواد خواندنی مناسب و کافی نهضت به تنهایی قادر به تولید و توزیع انبوه کتابهای مستقل در جهت ایجاد توانایی خواندن برای آموختن نیست. لذا، برای تداوم آموزش نیاز به مساعدت کتابخانه‌های عمومی دارد.

نقش کتابخانه‌های عمومی

خانم توماس رهنمودهایی برای کتابخانه‌های عمومی که با مسأله بی‌سوادی سروکار دارند ارائه می‌دهد. اومی‌گوید:

تشخیص این مطلب که کتابخانه‌های عمومی عوامل کلیدی برای حل مسأله بی‌سوادی هستند به طور قطع به موفقیت برنامه سوادآموزی گسترده در هر جامعه دارد. برای اینکه کتابخانه‌ها در این زمینه تأثیر مطلوبی داشته باشند، مربیان، مددکاران اجتماعی و کتابداران باید نقشهای متفاوت خود را درک کرده و با یکدیگر مشارکت نمایند تا سطوح سوادآموزی را بهبود بخشند.^{۱۱}

در ایران کمکی که کتابخانه‌های عمومی می‌توانند به برنامه‌های سوادآموزی کنند، حائز اهمیت است. قانون هیات امنای کتابخانه‌های عمومی ایران در سال ۱۳۴۴ تصویب شده است و طبق آمار تا پایان سال ۱۳۷۱، تعداد کتابخانه‌های عمومی ۵۷۱ کتابخانه بوده است.^{۱۲}

پشتیبانی از سوادآموزی به طرق گوناگون میسر است:

«بخوان» آغاز گردید.

● اولین آیه‌ای که بر حضرت محمد (ص) نازل شد با کلمه

۱. اکثر مردم فرهنگ مراجعه به کتابخانه را ندارند، به خصوص بی‌سوادان که هرگز فکر مراجعه به کتابخانه را نیز در سر نمی‌پروراندند. با تشکیل کلاسهای سوادآموزی در محیط کتابخانه، می‌توان به طور غیر مستقیم بی‌سوادان را با کتابخانه و عملکرد آن آشنا ساخت.

۲. اکثر کتابداران کتابخانه‌های عمومی فاقد تحصیلات کتابداری هستند و آموزشهای لازم را برای ارتباط و جذب گروههای مختلف مردم ندیده‌اند. در حالیکه در آیین‌نامه اصلاحی گزینش کتاب انجمن کتابخانه‌های عمومی ایران دستیابی به اهدافی چون جلب و جذب مردم به کتابخانه‌ها و ترغیب و تشویق مردم به امر مطالعه و عادت بنیادی به مطالعه و کتابخوانی مدنظر است. تحقق این اهداف تنها با انتخاب و تهیه کتاب میسر نیست، بلکه کتابداران عامل اصلی تحقق اهداف مذکورند.

برای حل مشکل، دوره‌های آموزش کوتاه‌مدت و اخیراً (۴ تیر ۱۳۷۲) اولین آزمون فوق دیپلم کتابداری برای کارکنان کتابخانه‌های عمومی انجام شد. این دوره در دانشگاه علامه در سال تحصیلی جدید برگزار شده است.^{۱۳}

در سمینار هارنوساند^{۱۴} اعلام شد که در آموزش کتابداران کتابخانه‌های عمومی مواردی باید مورد توجه قرار گیرد؛ مثل ارتباطات اجتماعی، روشها، نقش کتابدار در سوادآموزی، و مبارزات پس از سوادآموزی. لذا، توجه به محتوای دروس حائز اهمیت است.

۳. ایجاد بخش نوسوادان در کتابخانه‌های عمومی اجتناب‌ناپذیر است. لازم نیست این بخش جداگانه اداره شود، بلکه باید انتشارات کم حجم و مورد نیاز نوسوادان را در مجموعه موجود داشت، نظیر انتشارات نهضت، کتابهای کمک درسی، ادبیات داستانی، شعر، دستورالعملها، قوانین کار، پیشگیری از امراض و غیره. وجود مواد سمعی و بصری مثل نمایش فیلم، اسلاید و داشتن کتابهای گویا، که می‌توان کاستهای آنها را امانت داد، در جذب نوسوادان به کتابخانه بسیار مؤثرند. راهنماهای تدریس به نوسوادان و منابع درسی ایشان نیز باید در مجموعه باشد. جزوه‌های ساده‌نویسی به عنوان کار عملی دانشجویان رشته کتابداری نیز بسیار مفید است، به خصوص که از تنوع موضوعی برخوردار است.

۴. تبلیغ خدمات کتابخانه در جامعه‌ای مثل ایران باید همه جانبه و گسترده باشد. یعنی علاوه بر تبلیغات معمول کتابخانه‌ها مثل معرفی تازه‌ها و تهیه کتابشناسی، تابلوهای اعلانات بیرون و داخل کتابخانه، لازم است با استفاده از شیوه‌های گوناگون مثل درج آگهی در روزنامه محلی و تماس با دست اندرکاران سوادآموزی، نظیر آموزشیاران منطقه و دعوت از آنها برای بازدید از کتابخانه و تشویق آنان برای آوردن افراد کلاس به دیدار از

کتابخانه، تماس با ایستگاههای رادیویی و غیره اقدام کرد. کتابداران باید بدانند که فعالیت های خارج از کتابخانه و ارتباط با مردم و سازمانهای مختلف جزو وظایف ایشان است. رفتن به کلاسهای سوادآموزی و معرفی یک کتاب یا کتابخوانی برای نوسوادان با صدای بلند در سرکلاس از آن جمله اند. خوشبختانه ارتباطات و همکاریهای بین کتابخانه های عمومی با نهضت سوادآموزی و وزارت جهادسازندگی که عهده دار ارائه خدمات به روستائیان است و وزارت کار و امور اجتماعی برقرار شده است.

طبق نتایج تحقیقی که حاصل کار گروهی مطالعه میدانی گسترده ای است،^{۱۵} اکثر نوسوادان را ساکنان روستاها تشکیل می دهند. در نمونه مورد بررسی (۱۱۰۰ نفر بر اساس شیوه نمونه گیری تصادفی سیستماتیک در ایران) محل سکونت ۵۲/۷ درصد از نوسوادان روستا بوده است. طرحهایی برای همکاری جهاد و نهضت و کتابخانه های عمومی در دست بررسی است. از جمله طرح کتابخانه ای سیار روستایی. ۷۲ کتابخانه سیار به شکل اتوبوسهای مخصوص پیش بینی شده است. در صورت نبود امکانات کافی با توجه به تجربیات کشورهای دیگر مثل پاکستان و برزیل می توان کتابها را در صندوقهای ویژه ای تقسیم بندی کرد و اقدام به توزیع و تعویض صندوقها پس از استفاده نمود.

درحال حاضر، ۱۴۸۶۱ کتابخانه ثابت در روستاهای کل کشور توسط جهاد سازندگی تأسیس شده است^{۱۶} مشکل عمده این کتابخانه ها فقر مواد و منابع خواننده است. از طریق کتابخانه های روستایی و عمومی شهری می توان اقدام به برگزاری کلاسهای آموزشی برای جذب بیشتر نوسوادان و کم سوادان به مطالعه نمود. از جمله کلاسهای آموزش کمکهای اولیه، گلدوزی، خیاطی و آموزش کنترل جمعیت که درحال حاضر از مسائل اساسی است.

۵. ارائه خدمات ارجاعی و اطلاعاتی از کارهای دیگری است که کتابخانه های عمومی می توانند برای گروههای نوسواد کم سواد انجام دهند.

جانسون در کتاب کتابخانه ها و سوادآموزی می گوید: کتابدارانی که دست اندرکار برنامه های سوادآموزی اند دو فعالیت اطلاعاتی عمده را انجام می دهند: (۱) برقراری ارتباط میان افراد نیازمند سوادآموزی با برنامه های سوادآموزی در جامعه و (۲) برقراری ارتباط میان آموزشگران فعال داوطلب سوادآموزی با برنامه های سوادآموزی.^{۱۷}

این بدان معناست که از کتابخانه ها می توان به عنوان محل ثبت نام و یا ارجاع برای ثبت نام بی سوادان و یا آموزشیاران داوطلب استفاده کرد. البته این امر مستلزم آگاهی از برنامه های در دست اجرای سوادآموزی است. اطلاعات مورد نیاز نوسوادان را می توان از طریق روزنامه های دیواری در کتابخانه یا خبرنامه های

● ایجاد بخش نوسوادان در کتابخانه های عمومی اجتناب ناپذیر است.

کوتاه در دسترس گذاشت.

با اجرای طرحهای مورد اشاره و گسترش و تقویت کتابخانه های عمومی در ایران و مساعدت و همکاری کتابداران و مسئولان امور آموزش بزرگسالان، امید می رود که مسأله تبعیض در دسترسی به دانش تا حد بسیار زیادی برای همه اقشار، به خصوص نوسوادان و کم سوادان که اکثراً از طبقات محروم و مستضعف جامعه هستند، حل شود.

توضیحات:

۱. قرآن، سوره علق، آیه ۱ و ۴
۲. احمد رضائی ملایری، «ارزیابی کمی و کیفی فعالیتهای نهضت سوادآموزی تا سال ۱۳۶۹» (پایان نامه فوق لیسانس علوم اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، ۱۳۷۰)، ص ۴۷.
۳. پرویز همایون پور، ۴۴ درس از تجربه سوادآموزی در ایران در سالهای ۵۵ و ۵۶. تهران: پژوهشکده علوم ارتباطی و توسعه ایران، ۱۳۵۸. ص ۷.
۴. صحیفه نور تهران: سازمان اسناد و مدارک انقلاب اسلامی، ۱۳۶۱. ج ۱۱، ص ۱۲۱.
۵. احمد رضایی ملایری، پیشین. ص ۶۸.
۶. سالنامه آماری کشور. تهران: مرکز آمار ایران، ۱۳۶۹، ص ۱۱۳.
۷. رضایی ملایری، همان، ص ۷۰-۷۲.
۸. سالنامه آماری کشور، ص ۱۰۹.
۹. احمد رضایی ملایری، همان، ص ۲۴۰.
۱۰. مصاحبه با خانم ثریا قزل ایغ، عضو هیأت علمی دانشگاه تهران، ۷۲/۴/۱۳.

11. Barbro Thomas, Guidelines for Public Libraries

Working With Illiteracy.
Stockholm: 1992. P.9.

۱۲. مصاحبه با آقای افتاده، ریاست امور کتابخانه ها (وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی)، ۷۲/۴/۱۴.
۱۳. مصاحبه با آقای افتاده، ۷۲/۴/۱۴.

14. Harnosand

۱۵. مسعود حاجی زادی میمندی. بررسی نیازهای آموزشی نوسوادان بزرگسال سراسر کشور (تهران: معاونت آموزشی نهضت سوادآموزی، مدیریت آموزش مداوم، ۱۳۷۰) ص ۲۸۸.
۱۶. طرح خانه های ترویج. جهادسازندگی، ۱۳۷۰.
۱۷. د. و. جانسون و ج. سول، «نقش کتابخانه ها در فعالیتهای سوادآموزی»، ترجمه رحمت اله فتاحی. پیام کتابخانه، سال ۲، ش. ۴ (زمستان ۷۱): ۳۲.